

У. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

УДК 343.85

Джужа О. М.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу організації
науково-дослідної роботи,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ;

Ліховіцький Я. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ПРО ДЕЯКІ ІНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз окремих інституційних принципів кримінально-виконавчого законодавства, які визначають вихідні положення діяльності персоналу органів та установ виконання покарань у сфері виконання покарань, встановлені проблеми їх реалізації на практиці, а також сформульовані науково обґрунтовані шляхи їх вирішення по суті.

Ключові слова: *інститут права; принципи права; персонал органів та установ виконання покарань; виконання покарань; кримінально-виконавча діяльність.*

Постановка проблеми. Як встановлено в ході цього дослідження, важливе значення у правовому механізмі кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань відіграють й інституційні принципи кримінально-виконавчого права, що, зокрема, закріплені в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про пробацію». При цьому в ст. 2 першого із них мова ведеться лише про основні принципи ДКВС України, що виступає додатковим аргументом діалектичного взаємозв'язку та взаємодії всіх принципів права, якими керуються зазначені особи під час реалізації своїх повноважень у сфері виконання покарань. До таких

законодавець відніс наступні: 1) законність; 2) повагу та дотримання прав і свобод людини та громадянина; 3) гуманізм; 4) позапартійність; 5) єдиноначальність; 6) колегіальність у розробці важливих рішень; 7) взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями; відкритість для демократичного цивільного контролю.

У свою чергу в ч. 1 ст. 5 Закону України «Про пробацію» закріплені такі принципи: а) справедливості; б) законності; в) невідворотності виконання покарань; г) дотримання прав і свобод людини і громадянина; ґ) рівності перед законом; д) диференційованого та індивідуального підходу; е) конфіденційності; є) неупередженості; ж) взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами.

Якщо співставити принципи, які визначені у цих законах, то звертають на себе увагу такі моменти.

Якщо в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» мова ведеться про такий принцип як повага та дотримання прав і свобод людини та громадянина, то в Законі України «Про пробацію» – лише про дотримання цих прав і свобод, що не можна вважати правильним підходом законодавця до створення вихідних засад кримінально-виконавчої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань.

Цей висновок витікає з наступних міркувань. По-перше, як у кримінальному праві (зокрема, ч. 1 ст. 1 КК це здійснюється шляхом правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина), кримінальному процесуальному праві (п. 4 ч. 1 ст. 1 КПК) та галузевих принципах кримінально-виконавчого права (ст. 5 КВК) застосовується слово «повага», яке означає прихильне ставлення до особи, що ґрунтується на визнанні чиїх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось [1, с. 483].

У той самий час слово «дотримання» не охоплює по суті зміст слова «повага», оскільки означає діяти відповідно до чого-небудь, згідно з чим-небудь [1, с. 159].

По-друге, дотримання норм права є такою формою їх реалізації, яка полягає у бездіяльності (пасивній поведінці), тобто

утриманні від здійснення дій, що знаходяться під забороною правових норм [2, с. 265] (у цьому випадку дотримання прав і свобод людини і громадянина, якими володіє засуджений чи особа, яка є об'єктом пробації, означає нездійснення персоналом органів та установ виконання покарань дій, пов'язаних з тортурами або таким, що принижує гідність, поводження із засудженими. При цьому жодного слова про повагу зазначеного права цих осіб у Законі України «Про пробацію» не говориться.

Отже, у цьому випадку у побудові нових нормативно-правових актів, що регулюють однорідні суспільні відносини (зокрема, сферу виконання покарань), порушено принцип системності у нормотворчій діяльності [2, с. 214].

Мета статті – розробити науково обґрунтовані шляхи щодо вдосконалення правового механізму реалізації у кримінально-виконавчій діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України інституційних принципів, що застосовуються у сфері виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми принципів виконання покарань загалом та кримінально-виконавчої діяльності персоналу відповідних органів та установ були предметом наукових розробок таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: Автухова К. А., Бандурки О. М., Бадири В. А., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Денисової Т. А., Колба О. Г., Копотуна І. М., Конопельського В. Я., Кондратішиної В. В., Меркулової В. О., Михалко І. С., Міхліна О. С., Наташева О. О., Павлова В. Г., Пузирьова М. С., Рудник Т. В., Селіверстова В. І., Сперанського І. А., Спіцнаделя В. Б., Степанюка А. Х., Стручкова М. О., Стулова О. О., Трубникова В. М., Яковець І. С. та ін.

У контексті змісту тих питань і завдань, які склали предмет дослідження цієї роботи, наукові пошуки здійснюються безсистемно та нецілеспрямовано, що й виступило додатковим аргументом під час вибору її тематики та постановки мети.

Виклад основного матеріалу. Аналогічні недоречності та прорахунки допустив законодавець і щодо інших закріплених в ст. 5 Закону України «Про пробацію», а саме: якщо у кримінально-виконавчому праві (ст. 5 КВК, ст. 2 Закону України «Про

Державну кримінально-виконавчу службу України») мова ведеться про принцип «відкритості» у діяльності ДКВС (участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів та установ виконання покарань (ст. 5 КВК) та здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань (ст. 25 КВК)), то у Законі України «Про пробацію» закріплено протилежне – принцип конфіденційності, що не тільки суперечить основоположним та загальним принципам права (ч. 2 ст. 3 ст.ст. 116–119, відповідно до яких діяльність органів державної виконавчої влади є публічною (відкритою) та, більш того, підзвітною перед суспільством), але й міжгалузевим (п. 18 ч. 1 ст. 7, ст. 25 КПК) та галузевим принципам кримінально-виконавчої діяльності в Україні (ст. 5 КВК).

У Законі України «Про пробацію» відсутні такі важливі інституційні принципи, як: позагарантійність, колегіальність, гуманізм, які є визначальними у будь-якій сфері державної діяльності в Україні.

Урізаними (скороченими, вкороченими, відокремленими від цілого тощо [1, с. 698]) є й інші визначені в Законі України «Про пробацію» принципи. Зокрема, принцип невідворотності виконання покарань у кримінально-виконавчому праві звучить як «принцип невідворотності виконання і відбування покарань» (ст. 5 КВК), а в кримінальному праві – як принцип невідворотності кримінальної відповідальності [3, с. 22–23], який не є тотожним із вжитим у Законі України «Про пробацію» принципом невідворотності виконання покарання, де перший є ширшим як за формою, так і за змістом, позаяк передбачає правове регулювання відносин як із обвинуваченим, так і засудженим, які є, у свою чергу, основними об'єктами для забезпечення діяльності служби пробації (ст. 6 Закону України «Про пробацію»), тобто і в цій ситуації законодавець не дотримав у нормотворчій роботі такий принцип, як принцип технічної досконалості, згідно з яким суб'єкти нормотворчості повинні використовувати нормотворчу техніку з метою створення максимально доступних, стислих, точних, однозначних та несуперечливих нормативно-правових актів [2, с. 214].

Для усунення зазначеної програми та удосконалення правового механізму кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України варто здійснити такі заходи:

1. Статтю 5 Закону України «Про пробацію» виключити та викласти у новій редакції:

«Пробація ґрунтується на загальновизнаних основоположних принципах права, включаючи й ті, що зазначені в міжнародних договорах, згоду на які надала Верховна Рада України, а також принципах кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та принципах, що визначені у спеціальних законах, які регулюють сферу кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої діяльності».

2. Статтю 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» доповнити частиною третьою такого змісту:

«Пріоритетним у діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є принципи, що визначені у міжнародних договорах, згоду на які надала Верховна Рада України, що стосуються сфери виконання покарань».

3. Статтю 5 КВК України доповнити частиною другою такого змісту:

«У кримінально-виконавчому законодавстві України застосовуються й інші загальновизнані основоположні принципи, що стосуються сфери виконання покарань та закріплені у міжнародних договорах, згоду на які надала Верховна Рада України, а також спеціальних законах України з цих питань».

Звичайно, що такий підхід не є безспірним, але очевидним при цьому є наступний факт: без дотримання принципів нормотворчості не тільки порушується встановлений порядок формування нового законодавства, але й знижується рівень та ефективність захисту інтересів особи, суспільства і держави, що є основною метою кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1 КВК), а також головним завданням Кримінального кодексу (ч. 1 ст. 1) та кримінального провадження (ст. 2 КПК), у чому, власне, виявляється діалектичний зав'язок цих галузей права і їх

міжгалузевих принципів, які, у свою чергу, є основою для формування, у тому числі й принципів інститутів права.

Висновки. Отже, під інституційними принципами права, що застосовуються у кримінально-виконавчій діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, слід розуміти ті вихідні положення, які стосуються та визначають характер і напрями подальшого розвитку роботи (служби) зазначених осіб, що визначені у спеціальних статутних законах або нормах права.

Поряд з цим варто визнати, що правовий статус людини і громадянина, включаючи персонал ДКВС України та принципи його діяльності, є досить актуальною теоретико-прикладною проблемою, враховуючи багатоманітність щодо визначення їх змісту, елементів та видів [4, с. 203].

Важливою у зв'язку з цим є науково обґрунтована позиція Хавранюка М. І. щодо закріплення у КК України принципів кримінального права, шляхом доповнення його новими статтями: ст. 2-1 «Принципи законності»; ст. 2-2 «Принцип рівності громадян перед законом»; ст. 2-3 «Принцип вини»; т. ін. [5, с. 54–56].

Концептуально виваженим є й інший висновок по суті цієї проблематики, якого дійшов Грищук В. К., а саме: в ієрархії «принципів» є своя логічна послідовність.

Найбільш об'ємними є «принципи кримінальної політики», оскільки «арсенал» її засобів достатньо широкий, і це не лише кримінально-правові засади, а й загальноправові, економічні, виховні, організаційні тощо. Тому принципи кримінального права є органічною складовою принципів кримінальної політики. Так само, як і принципи кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права, принципи кодифікації норм кримінального права [6, с. 621].

При цьому зазначені принципи, як правильно вважають Борисов В. І. та Фріс П. Л., будучи віддзеркаленням керівних засад політики у сфері боротьби зі злочинністю в законодавстві про кримінальну відповідальність, мають відповідні власні особливості [7, с. 35].

Виходячи з цього Колб О. Г. звернув увагу науковців на той факт, що побудова кримінально-виконавчої політики на підставі системи відповідних їй принципів – це необхідна умова її життє-

діяльності [8, с. 32]. Разом з тим на переконання Фріса П. Л., складність цього процесу полягає в тому, що зазначена політика є елементом сфери боротьби зі злочинністю в цілому, тому принципи першої не можуть бути повністю зведені до принципів другої [9, с. 79].

Зокрема, принципи кримінально-виконавчого законодавства, відображаючи суть виконання покарань, становлять собою орієнтири для суб'єктів виконання покарань, завдяки яким забезпечується одноманітний підхід до діяльності, спрямованої на досягнення мети покарання, позаяк вони містять у собі ідеальні уявлення про реальну мету кримінально-виконавчої діяльності, а також про результат цілеспрямованих зусиль адміністрації органів та установ виконання покарань [10, с. 19].

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. – Х.: Фоліо, 2005. – 767 с.
2. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2014. – 368 с.
3. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. – вид. 3-тє, переробл. та доповн. – К.: Алерта, 2014. – 352 с.
4. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. професора Олійника А. Ю. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. – 552 с.
5. Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи / М. І. Хавронюк // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством Європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13-14 жовт. 2011 р.). – Х.: Право, 2011. – С. 51-56.
6. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.
7. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред., проф. Фріса П. Л. та проф. Харченка В. Б. – Івано-Франківськ-Харків: Юрид. ін.-т Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2016. – С. 24-43.

8. Сучасна кримінально-виконавча політика України : [моногр.]. – [2-ге вид. випр. і переробл.] / [Колб О. Г., Захаров В. П., Кондратішина В. В. та ін.]; за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк: ПП В. П. Іванюк, 2008. – 210 с.

9. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2006. – 406 с.

10. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Коваленка, А. Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.

Джу́жа А. Н., Лиховицкий Я. А.

О НЕКОТОРЫХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРИНЦИПАХ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ УКРАИНЫ

В статье осуществлен анализ отдельных институциональных принципов уголовно-исполнительного законодательства, которые определяют исходные положения деятельности персонала органов и учреждений исполнения наказаний в сфере исполнения наказаний, установлены проблемы их реализации на практике, а также сформулированы научно обоснованные пути их решения по существу.

Ключевые слова: институт права; принципы права; персонал органов и учреждений исполнения наказаний; исполнения наказаний; уголовно-исполнительная деятельность.

Dzhuzha O. M., Likhovitsky Y. O.

ABOUT SOME INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF CRIMINAL EXECUTIVE ACTIVITY OF PERSONNEL OF BODIES AND INSTITUTIONS OF IMPLEMENTATION OF PUNISHMENT OF UKRAINE

The article analyzes the separate institutional principles of the criminal-executive legislation, which determine the initial provisions of the activities of the personnel of the bodies and penitentiary institutions in the field of execution of punishments, identify the problems of their implementation in practice, as well as formulate scientifically substantiated ways of their solution in essence.

Key words: law institute; The principles of law; Personnel of penitentiary bodies and institutions; Execution of punishment; Criminal-executive activities.